

TÜRK DİN MUSİKİSİ

TÜR, MAKAM VE USULLARININ KODLANMASI

Doç. Dr. GÜLTEKİN ORANSAY

Geleneksel Türk sanat musikisinin özellikle perde, makam ve usullarını kodlamak, 20.yüzyılın ilk yarısında belirginleşmiş ve çözüm yolları aranılıp önerilmiş bir gereksinimdir. Bunun öndegelen nedeni, 15. yüzyıl başında dizgesel olan perde adlarının bile daha o yüzyılda bu niteliklerini yitirmeleri¹, bütün öteki adlandırmaların başlangıcındanberi bir dizge oluşturamayacak yolda karmakarışık gerçekleştirilmiş bulunmasıdır. Sözelimi makamlarda en az onaltı değişik adlandırma yolu görülür:

I) Kökeni gösteren adlandırmalar

- 1) yöre olarak: araban, hicaz, isfahan, nihavend, rehavî, vb.
- 2) budun olarak: bayatî, acem, kürdî, vb
- 3) kişi olarak: ebu selik, gülşen-i vefa, vb

II) Sunuluş belirten adlandırmalar

- 4) Şube-i şahî (Sultan II. Mehemmed için), şeref-i hamidî (Sultan II. Abdulhamîd için), vb

III) Teknik özellik belirten adlandırmalar

- 5) başlangıç perdesi açısından: evc
- 6) güçlü perdesi açısından: pencgâh, heftgâh
- 7) durak perdesi açısından: yegâh, dügâh, segâh, çârgâh
- 8) makamlar dizgesi içindeki yeri açısından: rast

---

1 Abdullahoğlu Hızır'ın Edvar'ına göre (Berlin yazması Diez A Oktav 72) tam perdelerle Farsça'da "birinci yer", "ikinci yer" vb. anlamına gelen "yek-gâh", "dü-gâh", "se-gâh" vb. denmekteyken zamanla bunların yerine makam adları kullanıldı, sözelimi yek-gâh yerine rast, penc-gâh yerine neva, şeş-gâh yerine hüseyinî, vb. denmeye başlandı.

- 16) ozanca adlandırmalar: saba, bad-ı saba, bahar, ab-ı kevser, maye-i kevser, gül-deste, vb.²

İşte, büyük çoğunluğu açıkça bir teknik nitelik belirtmeyen, ayrıca kimi kısa (evc, irak, rast, saba, vb), kimiye pek uzun ve çapraşık (bayatî-araban-buselik, sebz-ender-sebz-i kadîm, vb) olan bu adlandırmalar yerine nitelik belirtici ve eşboyda adlar kullanmak, başka bir söyleyişle bunları kodlamak bir gereksinme olarak ortaya çıkmakta, hatta 20. yüzyılda bir-iki de çözüm önerilmiş bulunmaktadır.

Bu çözümlerin ilki, Mıldan Niyazi Ayomak'ın (1887-1947) 1933 Eylülü Nota Musiki Mecmuası'nda ortaya attığı kodlamadır. Kuralları şöylece özetlenebilir:

- 1) her makamın sekiz perdeli çıkıcı bir aşıt (gamme) olduğu varsayılır.
- 2) her aşıt, sekiz perdesi arasındaki yedi aralıkla kodlanır.
- 3) sırasayısı tek olan aralıklar (1,3,5,7) ünsüz harflarla, çift olanlar (2,4,6) ünlülerle gösterilir.
- 4) aralıklar minik (koma) birimiyle ölçülür, taninî aralığı (204 cent) 9 miniktir.
- 5) her aralığın biri ünlü, öteki ünsüz olmak üzere iki ayrı işareti vardır:

aralık	ünlü	ünsüz
3 minik (eksik bakiye)	ı	m
4 minik (bakiye)	o	r
5 minik (küçük mücennep)	a	n
6 minik (artık küçük mücennep)	ö	t
7 minik (eksik büyük mücennep)	u	y
8 minik (büyük mücennep)	ü	p
9 minik (taninî)	e	z
10 minik (artık taninî)	aa	ş
11 minik (artık taninî)	aö	k
12 minik (artık taninî)	i	l
13 minik (artık taninî)	öu	ç
14 minik (artık taninî)	uu	f

² Ayrıntılı bilgi için bk. Gültekin Oransay, Die melodische Linie und der Begriff Makam (Ankara 1966), 79-81.sfl.

yöyaörez	7.6.7.11.4.9.9	saba
yözalaz	7.6.9.5.12.5.9	karcığar
yözepaz	7.6.9.9.8.5.9	hüseyni
yözerez	7.6.9.9.4.9.9	uşşak ¹⁰
zerezer	9.9.4.9.9.9.4	acemaşiran
zozerez	9.4.9.9.4.9.9	milliyegâh, hicaziyegâh, ni- havend
zünenin	9.8.5.9.5.12.5	suznak ¹¹
zünezer	9.8.5.9.9.9.4	mahur ¹²
zünezün	9.8.5.9.9.8.5	rast

Abece sırası içinde biraraya getirdiğimiz bu yirmidört örnek incelendiğinde Ayomak kodlamasının yeterince olgunlaştırılmadan ortaya atıldığı anlaşılmaktadır. Sözelimi 3. kural tersine çevrilerek sırasayısı tek olan aralıklar (1,3,5,7) ünlü harflarla, çift olanlar (2,4,6) ünsüzlerle gösterilse çift ünlüleri kullanma gereği ortadan kalkacak, diyelim “nöurenör” yerine “açozaço”, “netaatep” yerine “azöşözü”, “taaterез” yerine “öşözoze”, ve “yöyaörez” yerine “utukoze” gibi yedişer harfli kodlar sağlanabilecektir.

Fakat Ayomak kodlamasının en önemli eksiği makamları yalnız birer aşit olarak ele alması, dolayısıyla birkaç ayrı makamın tek bir kod altında birleşmesi (sözelimi “ninenin” kodunda hicazkâr, suzidil, suznak ve şedaraban) gibi geleneksel Türk sanat musikisinin yüzlerce yıllık edimine ters düşen bir durumun ortaya çıkmasıdır.

Ayomak kodlaması Nota Musiki Mecmuası'nın 1935 başlarında kapanmasıyla tarihe karışmış, Dr. Suphi Ezgi'nin Muhittin Ereve'ye verdiği bir cevapta “*Bütün dörtlü ve beşlilerimize bizim verdiğimiz isimlerle makamlarımızın eskidenberi malûm adlarını tamamen değiştirip (Zonезon, Tozerez, Neninep, Potirez, Zonenin, Bezozerez, Ninenin, Ninerez, Bozalaz) gibi mânasız, deli saçması olan sözleri onların yerlerine ikame*

10 uşşak makamı için önceleri “tuzerez” (13.sayı 54.sf, 17.sayı 72.sf, 18.sayı 78.sf, 19.sayı 86.sf, 24.sayı 128.sf), fakat sonradan “yözerez” (33.sayı 61.sf, 34.sayı 71.sf) kullanılmıştır.

11 suznak makamının iki kodla gösterilmesinin nedeni zirgüleli (“ninenin”) ve zirgülesiz (“zünenin”) iki türü bulunmasıdır.

12 Hüseyin Avni Konuk, Dr. Suphi Ezgi ve başkaları mahur makamını buselik perdesiyle (9.9.4.9.9.9.4) gösterdiği halde Ayomak tıpkı Kâzım Uz gibi segâh perdesiyle (9.8.5.9.9.9.4) kabul etmektedir.

Mürekkep makamlara gelince : onları da hangi basit makamlardan mürekkep iseler bu makamların harflerile gösteriyoruz. Bilfarz Hicaz-Pûselik makamını (eğer bunun müstakil bir makam olarak yaşatılması isteniliyorsa) "H.B." diye gösteririz.

Bakiye, küçük mücennep, tanini, artık ikili aralıklarını alfabenin basit makamlarda kullanılmıyan harflerile ifade ediyoruz. Meselâ Z bakiye, Y küçük mücennep, X büyük mücennep, V tanini, U artık-ikili, O komadır.

Perde isimlerini sekizli içindeki sıralarına göre kendilerine verilen rakamlarla gösteriyoruz : çargâh 1, nim hicaz 2, hicaz 3, dik hicaz 4, yegâh 5, ilh..

Bu tafsilâta göre faraza yegâh üzerinde Uşşak makamı için (E-5) remzini kullanmaktayız".¹⁶

İlk bakışta pek kullanışlı gibi gelen bu Arel kodlaması da uygulamada hayli eksik ve kusurlu kalmaktadır. Bunun temel nedeni Arel-Ezgi dizgesinde makamların sınıflandırılma ve tanımlamalarının gelenekleri hiçesayarcasına yanlış ve çarpık oluşudur. Sözelimi aslında basit oldukları halde mürekkep makamlar arasına kattıkları düzünelerce makamdan saba makamı Arel'e göre "Çargâh perdesindeki Hicaz-Zirgüle dizisile Sabâ dörtlüsünün birbirine katılmasından" yada "Çargâh perdesindeki Hicaz -Zirgüle dizisinin pest tarafına düğâh perdesindeki Uşşak dizisinin sonundan üç sesin katılmasıyla hasil olur"¹⁷ ve dolayısıyla önerilen yoldan kodlanamaz: "13 basit makam" arasında ne "çargâh perdesindeki Hicaz-Zirgüle dizisi", ne "Sabâ dörtlüsü" ne de "Uşşak dizisinin sonundan üç ses" vardır. Hele birbirinin "inici" yada "çıkıcı" sı olarak tanımlanan makamlar (sözelimi evc ile irak yada bayatî ile uşşak) için Arel kodlamasında hiç bir ayırma olanağı yoktur: Tıpkı Ayomak gibi Arel de makam kodlamasında sadece aşığı gözönüne almış, makamların gidiş (seyir) özelliklerini hiç gözetmemiştir.

Bu yazımızla birlikte sunduğumuz kodlama önerilerinde Ayomak ve Arel kodlamalarının kusurları giderilmeye çalışılmış, bir yandan bibliyografya çalışmaları için gerekmekte olan eşboylu kısaltmalar, öte

16 "Bu bir Başka Âlem", Yazan: H.Sadettin Arel (Musiki Mecmuası 7.yıl 77.-81.sayılar, ağustos-kasım 1954)

17 H.Sadettin Arel: Türk Musikisi Nazariyatı Dersleri, madde 377 (Musiki Mecmuası, 4. yıl, 43.sayı (eylül 1951) 26.sf)

kısaltılmıştır. (Sözgelimi bayatı için byoo, bayatı-araban için byao, bayatı-araban-buselik için byab, bayatı-araban-kürdî için byak, vb)

- e) Kısaltıların bir yandan asıl terimlerin abece sırasına uymasına, bir yandan da terimlerin en belirgin ve ayırtkan harflarını içermelerine özen gösterilmiştir. (Sözgelimi hicaz için hcoo, hisar için hroo, hüseyini için hyoo kısaltıları seçilmekle abece sırası korunduktan başka sözgelimi hsoo gibi iki makam anımsatabilecek kısaltılardan da kaçınılmıştır)
- f) Bireşiklerde geçen eş terimlerin eş kısaltılarla gösterilmesine çalışılmıştır. (Sözgelimi usullarda bütün "nim" kelimeleri tek bir n ile (nmd, nmh, nms), bütün "devr" kelimeleri dv ile (dvh, dvk, dvt) kısaltılmış, makamlarda "buselik" kelimesi tek bir hanede gösterilmek gerektiğinde başharfı (acmb, marb, vb), iki hanede gösterilmek gerektiğinde ilk iki harfı (bybu, grbu, vb) alınmıştır)

I. Bölüm

TÜRLERİN KODLANMASI

Geleneksel Türk sanat musikisinin altı dalı ve bu dalların kiminde ondan çok tür bulunduğuna göre²⁰ kodlamada en tutumlu yol ilk haneyi musiki dalına, ikinci haneyi türe ayırmak, türleri tek bir haneye sığdırabilmek için de sayı değil, harf kullanmak olacaktır. Tür kısaltılarıyla karışmaması için harflar her iki hanede de büyük harf olarak kullanılmalıdır:

A) Cami musikisi

AA ezan	AF tekbir
AB salât	AG hutbe
AC içezan	AĞ besmele
AÇ kamet	AH mevlid
AD tardiye	AI miraciye
AE tesbih ve mahfel sürmesi	AJ tevşih

20 Dalların ve türlerin kısa birer tanımı için bk.Gültekin Oransay: Cumhuriyetin İlk Elli Yılında Geleneksel Sanat Musikimiz (İlahiyat Fakültesi 50.Yıl Kitabı (Ankara 1973) 227.-271. sfl)

DE sazsemaisi	DĞ oyun havası (mandra, vb)
DE köçekçe (tek ve takım)	DH vals, tango, fokstrot,
DF longa	rumba, vb.
DG sirto	

E) Kentsel halk musikisi

EA ninni	EÇ evlenme havası (kına, vb)
EB sokak türküsü	ED iş türküsü (esnaf dışında)
EC esnaf türküsü	EE serhad türküsü

Altı dalda 76 kodla bildirilen bu terimlerin kısaltıları ve abece dizisi ise şöyledir:

aS	ağırsemai (CE)	İc	rebiü'l-evvel ilâhisi (AS)
aT	arataksimi (CA)	İç	rebiü'l-âhir ilâhisi (AŞ)
	âyin bk. mA, nA	İd	cemaziye'l-evvel ilâhisi (AT)
	baştaksim bk. bT	İe	cemaziye'l-âhir ilâhisi (AU)
Bo	beste (CD)	İf	receb ilâhisi (AÜ)
bG	bektaşî gülbankı (BM)	İg	şaban ilâhisi (AV)
Bl	besmele (AĞ)	İğ	ramazan ilâhisi (AW)
	beste bk. Bo	İh	şevval ilâhisi (AX)
bT	baştaksim (BB)	İi	zi'l-kade ilâhisi (AY)
Çh	çeng-i harbî (ÇÇ)	İj	zi'l-hicce ilâhisi (AZ)
	devir peşrevi bk. dP	İs	ism-i celâl (BJ)
Da	dua (BĞ)	İş	iş türküsü (ED)
Dk	durak (BN)	İz	içezan (AC)
dP	devir peşrevi (BC)	Kç	köçekçe (DE)
Ef	esnaf türküsü (EC)	Km	kamet (AÇ)
Ev	evlenme havası (EÇ)	Kn	kâr-ı nâtk (CÇ)
Ez	ezan (AA)	Kr	kâr (CC)
Fn	fantazi (DÇ)		kâr-ı nâtk bk. Kn
fP	fihrist peşrevi (CB)		kelime-i tevhid bk kT
fS	fihrist sazsemaisi (CĞ)	kS	konser sazsemaisi (CI)
Fx	fokstrot	kT	kelime-i tevhid (BK)
Go	gülbank (ÇD)	Lg	longa (DF)
Ht	hutbe (AG)	mA	mevlevî âyini (BÇ)
	içezan bk.İz	Md	medhal (CH)
İo	ilâhi (AÖ, BÖ)	Mf	mahfel sürmesi (AE)
İa	muharrem ilâhisi (AP)		marş bk.Mş
İb	safer ilâhisi (AR)		medhal bk. Md

güçlü ve durak perdelerini belirtecek yolda olması zorunludur. Durak, güçlü ve başlangıç olarak kullanılan perdelerin sayısı çoğun 10'u geçmediğinden bunları sayılarla göstermek, yetmediğinde x (=10), w (=11), q (=12) gibi abecemizde bulunmayan harflarla belirtmek elimizdedir. Buna karşılık aşıt türleri 40 tanedir, ve dolayısıyla abecemizin 29 harfiyle bile gösterilemeyecek kerte çoktur. Bu durumda akla gelen en uygun çözüm, geleneksel kuramımızda ötedenberi birbirinin ilgilisi olarak görülmüş olan evc'li/ırak'lı (fadiyezli) ve acem'li/acemaşiran'lı (falı) aşıtları aynı aşıtın iki ayrı biçimi gibi göstermek, fadiyezli aşıtlar için büyük harf, falı aşıtlar için küçük harf kullanmaktır.²² Böylece her makamın kodu gidişin başlangıç, orta ve sonundaki aşıtları gösteren üç harf ile başlangıç, güçlü ve durak perdelerini gösteren üç sayıdan birleşecektir. Sayıların perdeleri göstermesinde tutulacak yol olarak en uygun çözüm şöyledir:

a) durak perdeleri için 0=yegâh, 1=hüseynîaşiran, 2=acemaşiran, 3=ırak, 4=rast, 5=dügâh, 6=segâh, 7=buselik, 8=çargâh, 9=neva'yı,

b) başlangıç ve güçlü perdeleri için durağa göre 1=sesdaş, 2=ikili aralığ, 3=üçlü aralığ, 4=dörtlü aralığ, 5=beşli aralığ, 6=altılı aralığ, 7=yedili aralığ, 8=sekizli (oktav) aralığ, 9=dokuzlu aralığ, x=onlu aralığ, w=onbirli aralığ, q=onikili aralığ, 0 ise gidişin durak altına düştüğünü (örneğin rehavî, çargâh ve araban gibi makamlarda) gösterir.

Böylece sözgelimi AÇb 950 başlangıçta rast, ortada suznâk, sonda kürdî aşıtları kullanan, durağı yegâh, başlangıcı yegâhın 9'lu üstündeki hüseyinî, güçlüsü yegâhın 5'li üstündeki dügâh olan dilkeşide makamının kodu olur.

Bu kodlama yöntemi tarihimiz boyunca kullandığımız 550 kadar makamın kodlanmasına yetmekte, hatta değişik biçimlerde kullanılmış makamlarda bu biçimlerin birbirlerinden kesinlikle ayrılmasını da sağlamaktadır. Buna karşılık makam aşıtlarının aralık kalıbı bu kodlamada (Ayomak kodlamasının tersine) açıkça verilmemekte, fakat hesaplanarak bulunabilmektedir. Sözgelimi rast aşıtının aralıkları yegâhtan başlandığında 9, 8, 5, 9, 8, 5, 9, 9, 8, 5, 9, . . . düzeniyle gittiğine göre AAA850

22 Geleneksel kuramda rast ile acemli rast'tan, yegâh ile acemli yegâh'tan sözedildiği gibi hicaz ailesi makamları da evclî (hicaz) yada acemli (humayun) oluşlarına göre ayırdedilir.

- AAb 445 (nvkr) neva-kürdî
 aba 445 (byoo) bayatî, beyatî (aaa 445)
 abb 665 (acmk) acem-kürdî
 aca 665 (acmo) acem (aaa 635)
 AAÇ 854 (şvkd) şevk-i dil
 AAÇ 745 (gliz) gülizar, hüseyinî-gülizar (AAA 755)
 aÇA 835 (byao) bayatî-araban (Çaa 855, Çaç 845)
 AÇb 950 (dlki) dilkeşide (Aab 950)
 Aee 135 (kçoo) kûçek
 ArA 850 (ygho) yegâh (AAA 850)
 aša 445 (ısko) ısfahanek (şaa 445)
 AAz 855 (mhyb) muhayyer-buselik
 AAz 845 (thrb) tahir-buselik
 Aaz 745 (grbu) gerdaniye-buselik
 AAz 645 (evbu) evc-buselik
 aaZ 635 (acmb) acem-buselik
 AAz 445 (nvbu) neva-buselik
 aaz 445 (bybu) bayatî-buselik
 aza 164 (sazk) sazkâr (CCC 534)

b = kürdî aşıtı

- bbb x80 (frhf) ferahfeza
 bbb 852 (acma) acem-aşiran
 bbb 155 (krdo) kürdî
 bcc 755 (arzo) arazbar (ccc 735)
 bbe 855 (mhys) muhayyer-sümbüle (bee 855)
 beb 835 (mhyk) muhayyer-kürdî (AAb 835)
 bee 855 (smbo) sümbüle (19. yüzyıldan başlayarak: muhayyer-sümbüle)

C = SAZKÂR AŞITI (c = arazbar aşıtı)

- CCC 534 (sazk) sazkâr (aza 164)
 ccc 735 (arzo) arazbar (cbc 735, bcc 755)
 ccc 636 (vcha) vech-i arazbar
 ccb 752 (şvka) şevk-aver (cfb 752)
 cbc 735 (arzo) arazbar (buc 755, ccc 735)
 ccz 755 (arzb) arazbar-buselik
 cfb 752 (şvka) şevk-aver (ccb 752)

- FFb 745 (arbk) araban-kürdî, zevkutarab, şevk-i cedid (FFb 845)
 fşf 155 (nhdk) nihavend-i kebîr (şşf 555)
 FFz 835 (byab) bayatî, araban-buselik (ÇÇz 845)

**G = kürdî/sümbüle (tibemol ve şehnaz/zengüle (labemol) kullanan
 özaşıt
 bk. hhg 874**

Ğ = HİCAZKÂR AŞITI

ĞğĞ 854 (hcka) hicazkâr

h = tarz-ı nevin aşıtı

hhg 874 (trzn) tarz-ı nevin

ı = kürdilhicazkâr aşıtı

ıı 844 (hckk) kürdilhicazkâr, hicazkâr-kürdî

İ = NEV-ESER AŞITI

İİİ 850 (arbş) şedd-i araban, şedaraban, şetaraban

İİİ 554 (neve) neveser

j = düğâh aşıtı

jej 135 (dghe) düğâh (eej 335)

K = HİCAZ AŞITI (k = humayun aşıtı)

kkk 850 (yghe) sultanîyegâh

kKK 622 (trzc) tarzıcedid

kkk 534 (nkzo) nikriz, nîriz, niyritz

KKK 555 (uzlo) uzal

KKK 445 (hcoo) hicaz, hicazî

kkk 445 (humy) hümayun, hicaz hümayun

KKA 633 (rahr) rahatulervah,

KAA 445 (hcuş) hicazî uşşak

KKZ 850 (şrfh) şerefihamidi, şerefnüma

KKZ 741 (tahf) rahatfeza, hicazımuhalif, hicaz-aşırân (KKZ 841)

KKz 445 (hcbu) hicazbuselik (KKZ) 555)

KKZ 555 (hcbu) hicazbuselik (KKz 445)

L = ZİRGÜLE AŞITI (l = şehnaz aşıtı)

lll 845 (şhoo) şehnaz (LLL 865)

LLL 865 (şhoo) şehnaz (111.845)

- şaa 445 (ısko) ısfahanek (aşa 445)
şşf 555 (nhdk) nihavendikebîr (fşf 155)

U = BUSELİK ve ŞEHNAZ/ZENGÜLELİ ÖZAŞIT

bk. ZZU w31

Ü = GÜLDESTE AŞITI

ÜÜÜ 644 (glds) güldeste

v = şehnaz-buselik aşıtı

vvv 855 (şhbu) şehnaz-buselik

Y = FERAHNAK AŞITI (y = nişabur aşıtı)

YYY 863 (frhk) ferahnak

YYY 555 (nşbk) nişaburek, nişaverek (NNN 555)

yyy 337 (nşbo) nişabur

YYA 633 (btif) besteisfahan

yya 445 (ısoo) ısfahan (aaa 425, şşa 445, ÇÇÇ 445)

yBA 554 (psnd) pesendîde

Z = MAHUR AŞITI (z = buselik aşıtı)

ZZZ x81 (buaş) buselik-aşîran (ZZZ 631, ZZZ 841)

ZZZ 841 (buaş) buselik-aşîran (ZZZ x81, ZZZ 631)

ZZz 831 (aşrz) aşîran-zemzeme

ZZZ 631 (buaş) buselik-aşîran (ZZZ x81, ZZZ 841)

zzz 441 (aşkf) aşkefza (Kantemir'de: buselik-aşîran)

ZZZ 854 (maro) mahur

ZZZ 654 (bzoo) büzürk (ZZZ 644)

ZZZ 644 (bzoo) büzürk (ZZZ 654)

zzz 644 (ngro) nigâr

ZZZ 164 (zsda) suzidilârâ (ZZZ 364)

zzz 355 (buoo) buselik, puselik, ebuselik (zzz 555)

ZZz 735 (marb) mahur-buselik

zzz 858 (çgkm) kuramşal çargâh, nazari çargâh

ZkZ 854 (zavo) zavil

ZZU w31 (zrfo) zîrefkend, zîrefkend-i küçek

Kodları örnek olarak verilmiş bu 150 makam türünün tarih boyunca kullanılmış öteki 400 kadar makamıyla birlikte kısaltıları ise abece sırasına göre aşağıdaki çizelgeyi oluşturmaktadır:

bustan bk bost	dsti dost-gânî
büny büniyye	dügâh bk dgho
byoo bayatî (beyatî, aaa 445, aba 445)	dügâh-acem bk dgha
byao bayatî-araban (aÇA 835, Çaa 855, Çaç 845)	dügâh-buselik bk dggh
byab bayatî-araban-buselik (ÇÇz 845, FFz 835)	dügâh-hicaz bk dggh
byak bayatî-araban-kürdi	dügâh-ı kadîm bk dgkh
bybu bayatî-buselik (aaz 445)	dügâh-mâye bk mydg
bydğ dağî bayatî	dvan dîvan
byhr bayatî-hisar	ebuselik bk buoo
bzoo büzürk (ZZZ 644, ZZZ 654)	ecbr ecburî
bzgd büzürk-gerdaniye	eski mâye bk mydg
bzgş büzürk-geveşt	eski sipîhr bk sphe
bzma büzürk-maye	evoo evc (evic, AAA 863, ŞAA 833, OOA 863)
bznz büzürk-nevrüz	evar evc-ârâ (OOÖ 863)
bzsl büzürk-selmek	evaş evc-aşîran (evc-huzî, AAA 655, AAA 635)
bzsh büzürk-şehnâz	evbu evc-buselik (AAz 645)
canf canfeza	evc-huzî bk evaş
cumhurî hicaz bk hech	evmf evc-i muhalîf
çgoo çargâh (eee 108)	evmk evc-maklub
çgac çargâh-ı acem	evnd evc-nihavend
çgkd kürdîli çargâh	evic bk evoo
çgkm kuramsal çargâh (nazari çargâh, zzz 858)	evrg evrengî
çhzy çihar-agazeyn	frhf ferah-feza (bbb x80)
dağî bayatî bk bydğ	frhk ferah-nak (YYY 863)
dend denadî	frhn ferah-nüma (fff 630)
dgho dügâh (eej 335, jej 135)	frhr ferah-zar
dgha dügâh-acem	frrh ferruh-ruz
dghb dügâh-buselik (sez 135)	garîb hicaz bk hegp
dghh dügâh-hicaz	garîb hüzzam bk hzmğ
dghk dügâh-ı kadîm	glds gül-deste (ÜÜÜ 644)
dlar dil-ârâ	gliz gül-izar (hüseynî-gülizar, AAA 755, AAÇ 745)
dlaz dil-aviz	glrh gül-ruh
dlda dil-dar	glst gül-istan
dlfz dil-firuz	głşn gülşen-i vefâ
dlko dil-keş (zil-keş, zîr-keş)	glzr gül-zar
dlkh dil-keş-haveran (AAA 733)	gncb genc-i bad-averd
dlki dil-keşîde (Aab 950, AÇb 950)	gncg genc-i gâv (genc-i kâvus)
dlkü dil-küşa	genc-i kâvus bk gncg
dlnş dil-nişîn	gncs genc-i suhte
dlob dil-rüba	gonk gonca-i kebk-i derî
dlsz dil-suz	gonr gonca-i rana
dîvan bk dvan	groo gerdaniye (AAA 745)
dsth dost-gâh	grbu gerdaniye-buselik (Aaz 745)

horasanî hüseyinî bk hyhr	1800	ısfahan (aaa 425, ÇÇÇ 445, şsa 445, yya 445)
hşsy hoş-seray		
huct hucest (hucet)		ısfahanek bk ısko
huft hufte ısfahan		ısfahanek-i atık bk ıska
hukk hukka-i kâvus		ısfahanek-i cedîd bk ıskc
humy humayun (hümayun, hicaz hümuyan, nagamatu'l-mülûk, kkk 445)	ısgd	ısfahan-gerdaniye
	ısgş	ısfahan-geveşt
huzo huzî (aaa 345)	ısr	ısfahan-ıtrak
huza huzî-aşiran	ısko	ısfahanek (aşa 445, şaa 445)
huzb huzî-buselik	ıska	ısfahanek-i atık
hümayun bk humy	ıskc	ısfahanek-i cedîd
hüsa hüsn-i an	ısm	ısfahan-mâye
hyoo hüseyinî (AAA 555)	ısnz	ısfahan-nevruz
hyac hüseyinî-acem	ıssk	ısfahan-selmek
hyaş hüseyinî-aşiran (vech-i hüseyinî, AAA 841)	ıssh	ısfahan-şehnaz
	ıszm	ısfahan-zemzeme
hybu hüseyinî-buselik	ıbrh	ıbrahimî
hygd hüseyinî-gerdaniye	ihls	ihlas
hygş hüseyinî-geveşt	izar	izar
hüseyinî-gülizar bk gliz		
hyhr hüseyinî-horasanî (horasanî hüseyinî)	kabl	kâbilî (krş.agaze-i kâbilî, nağme-i kâbilî)
hykr hüseyinî-kürdi (hüseyinî-zemzeme, AAB 555)	karcıgar	bk krcg
	kazz	kazzazî
hyma hüseyinî-mâye	keyhusrevî	bk keyh
hynz hüseyinî-nevruz	kîn-i frec	bk kinc
hysk hüseyinî-selmek	kîn-i siyavuş	bk kins
hyşh hüseyinî-şehnaz	kçoo	kûçek (Aec 135) krş. zîrefkend-i kûçek
hüseyinî-zemzeme bk hykr	kçgd	kûçek-gerdaniye
hüsn-i an bk hüsa	kçgş	kûçek-geveşt
hzmo hüzzam (ÇÇÇ 336)	kçma	kûçek-mâye
hzmc hüzzam-î cedîd (ÇÇÇ 463)	kçnz	kûçek-nevruz
hzmğ garip hüzzam	kçsk	kûçek-selmek
hzmk hüzzam-ı kadîm	kçsh	kûçek-şehnaz
hzmı hüzzam-ı rumî	kçzm	kûçek-zemzeme
hzmş sultanî hüzzam	keyh	keyhusrevî
ıroo irak (arak, AAA 633, AAA 533)	kinc	kîn-i frec
ırac irak-ı acem	kins	kîn-i siyavuş
ırgd irak-gerdaniye	krcg	karcıgar (ÇÇÇ 445)
ırgş irak-geveşt	kıfl-ı rumî	bk kıfl
ırak-ı acem bk ırac	kuramsal çargâh	bk çgkm
ırma irak-mâye	krdo	kürdi (bbb 155)
ırnz irak-nevruz	krda	kürdi-aşiran
ırsk irak-selmek		kürdilî çargâh bk çgkd
ırst sultanî irak (ŞŞA 445)		kürdilî hicazkâr bk hckd
ırşh irak-şehnaz	krkf	gergük muhalifi

nagk	nağme-i kâbil	nevruz-küçek	bk hzkç
nahc	nahcirkân	nevruz-neva	bk nznv
naks	nakusî	nevruz-rast	bk nzra
namd	na-murad	nevruz-rehavî	bk nzrh
nari	narî	nevruz-saba	bk nzs b
nazo	naz	nevruz-uşşak	bk nzuş
	nazarî çargâh bk çgkm	nevruz-zengüle	bk nzzg
nazn	nazenîn	ngro	nigâr (zzz 644)
ncdh	need-i hüseyinî	ngrç	nigâr-çek
	nesîm bk nesm	ngrk	nigâr-î nîk
	neva bk nvoo	ngrm	nigâr-î nîk-acem
	neva-aşîran bk nvaş	nhdo	nihavend (fff 554)
	neva-buselik bk nvbu	nhdc	nihavend-i cedid
	neva-gerdaniye bk nvgd	nhdk	nihavend-i kebîr (fşf 155, şşf 555)
	neva-geveşt bk nvğş	nhdr	nihavend-i rumî
	neva-kürdî bk nvkr	nhds	nihavend-i sagîr
	neva-mâye bk nvmy	nhfo	nihüft (nühüft, AAA 741, ŞŞA 741)
	neva-nevruz bk nvnz	nhfk	nihüft-i kadîm (nühüft-i kadîm)
	neva-puselik bk nvbu	nkzo	nikrîz (nîriz, niyrîz, kkk 534)
	neva-selmek bk nvsk	nkzk	nikrîz-i kebîr (nîriz-i kebîr)
	neva-şehnaz bk nvşh	nkzs	nikrîz-i sagîr (nîriz-i sagîr)
	neva-yî acem bk nvac		nikrizli segâh bk sgnk
	neva-yî hüseyinî bk nchy	nmrz	nim-ruz
	neva-yî uşşak bk nvuş	nmşb	nim-şeb
	nev-bahar bk nebr		nîriz bk nkzo
nebi	nev-baharî	nşbo	nişabur (yyy 337)
nebr	nev-bahar	nşbk	nişaburek (nişaverek, NNN 555, YYY 555)
nesm	nesîm		
nevd	nev-eda	nuşb	nuşîn-bade
neve	nev-eser (İİİ 554)	nvoo	neva (AAA 445)
nevi	nev-resîde	nvac	neva-yî acem
	nevruz bk nzoo	nvaş	neva-aşîran
	nevruz-buselik bk nzbu	nvbu	neva-buselik (neva-puselik, AAz 455)
	nevruz-büzûrk bk nzbz		
	nevruz-hicaz bk nzhc	nvgd	neva-gerdaniye
	nevruz-hüseyinî bk nzhy	nvğş	neva-geveşt
	nevruz-î acem bk nzac	nvhy	neva-yî hüseyinî
	nevruz-î arab bk nzar	nvkr	neva-kürdî (AAb 445)
	nevruz-î asl bk nzas	nvma	neva-mâye
	nevruz-î bayatî bk nzby	nvnz	neva-nevruz
	nevruz-î hara bk nzha	nvsk	neva-selmek
	nevruz-î Irak bk nzir	nvst	sultanî-neva
	nevruz-î rumî bk nzrm	nvşh	neva-şehnaz
	nevruz-î İsfahan bk nzis	nvuş	neva-uşşak (neva-yî uşşak)
	nevruz-î sultanî bk bzst	nyaz	niyaz

	sebz-ender-sebz-i kadim bk. sbzk	ssni	sısanı
sbzh	sebz-i hisar	staş	sitte-aşer
sbzi	sebzî		sultanî buselik bk bust
	sebz-i hisar bk sbzh		sultanî hüzzam bk hzst
sbzk	sebz-ender-sebz-i kadim		sultanî irak bk ırst
sbzt	sebz-i taze	stnc	sultanî-i cedîd
serb	ser-bülend		sultanî neva bk nvst
serh	ser-henk		sultanî segâh bk sgst
sgoo	segâh (PPP 336)		sultanî yegâh bk yghs
sgac	segâh-acem	svsh	serv-i sehî
sgar	segâh-araban	svst	servistan
	segâh-mâye bk mysg	szdo	suz-i dil
sgmh	segâh-muhayyer	szda	suz-i dil-ârâ (ZZZ 164, ZZZ 364)
sgnk	nikrizli segâh	szko	suznak (suzinak, ÇÇÇ 554)
sgst	sultanî segâh (PşB 680)		sümbüle bk smbo
shbr	seh-bahr		sümbüle-i kadim bk smbk
sloo	selmek		sümbüle-nihavend bk smbn
slbu	selmek-buselik	şadv	şadırvan
slbz	selmek-büzürk	şaho	şah
slhc	selmek-hicaz	şbdz	şeb-diz
slhy	selmek-hüseynî	şbfh	şeb-i ferruh
slır	selmek-ırak	şbsf	şube-i safa
slıs	selmek-ısfahan	şbşh	şube-i şahî
	selmek-i kebîr bk slkb		şedaraban bk arşş
	selmek-i sagır bk slsr	şdsb	şedd-i saba
slkç	selmek-küçek	şehr	şehr-naz
slıv	selmek-neva	şhoo	şehnaz (lll 845, LLL 865)
slra	selmek-rast	şhbu	şehnaz-buselik (şehnaz-puselik, vvv 855)
slrh	selmek-rehavî	şhzb	şehnaz-büzürk
slsr	selmek-i sagır	şhhc	şehnaz-hicaz
sluş	selmek-uşşak	şhhş	şehnaz-hüseynî
slzg	selmek-zengüle	şhır	şehnaz-ırak
	serbülend bk serb	şhıs	şehnaz-ısfahan
	ser-henk bk sern	şhkç	şehnaz-küçek
	serv-i sehî bk svsh	şhnv	şehnaz-neva
	servistan bk svst		şehnaz-puselik bk şhbu
smbo	sümbüle (bee 855)	şhra	şehnaz-rast
smbk	sümbüle-i kadim	şhrh	şehnaz-rehavî
smbn	sümbüle-nihavend	şhuş	şehnaz-uşşak
spho	sipihr	şhzg	şehnaz-zengüle
sphe	eski sipihr (mEe 855, mee 855)		şehr-naz bk şehr
sphh	sipihr-hüseynî	şivn	şive-nüma (ceb 750)
sphu	sipihr-uşşak	şmsc	şems-i cemal
sphy	yeni sipihr (mmm 855, sss 155)	şrlh	şeref-i hamidî (şeref-nüma, KKZ 850)
srnk	sirenk		

III. Bölüm

USULLARIN KODLANMASI

Utopia ülkesindeki liman kentinde, «geniş kapısı üzerinde türkçe olarak "Türk Musikisi Konservatuarı" levhası bulunan» kurumun müdürüyle yaptığı hayalî konuşmayı veren Hüseyin Sadettin Arel²³ makam ve perdelerin kodlanışını anlattıktan sonra yazısını şöyle sürdürür:

"Bu tafsilâtı dinledikten sonra :

— Doğrusu, dedim, muvaffakiyetinizi tebrik etmek isterim. Çünkü bir takım dolambaçlı düşüncelerle anlatılamaz hale gelmiş olan meseleleri gayet açık ve riyazi kat'iyetle ifade etmiş bulunuyorsunuz. Bir de usullerimizi nasıl gösterdiğinizi merak ediyorum.

Müdür cevap verdi :

— Onu daha kolay başardık. Çünkü her usulü, muhtevi olduğu zamanla ifade ediyoruz. Meselâ dört zamanlı usul, 11 zamanlı usul, ilh... diyoruz.

Sordum :

— Bazı usullerde zaman sayısı müsavî iken kalıp değişiyor. Bunları ne yaptınız?

— Onları da birinci nevi, ikinci nevi diye bildiriyoruz. Meselâ dokuz zamanlı usulün dört çeşidinden Aksağı birinci nevi, Evferi ikinci nevi, Raks-aksağı'nı üçüncü nevi, Oynak'ı dördüncü nevi olarak tesbit ediyoruz. Bu tarzın bir meziyeti de zaman sayısınca müsavî olan usullerden yeni kalıplar teşkil edilecek olursa onları isimlendirmek için de yer bulunmasıdır. Bilfarz eğer Aksak usulünün bir diğer çeşidi kullanılacak olursa ona beşinci, altıncı nevi ilh.. diye isim verebiliriz."

Arel'in bu kodlama yöntemi temelde en uygun çözümdür. Ancak ayrıntılarda rasgelelikten kurtarılması, tam dizgesel bir kodlama kalıbına dökülmesi gerekir. Sözelimi eşboylu usulları birbirinden ayırdetmek için sıralarken yapısal özelliklerini gösönünde bulundurmak doğru olur. Nitekim Arel'in verdiği örnekte dokuz birimli (zamanlı) usulların yapısal dizilişi ve sırasayılması şöyle olmalıdır:

23 yukarda 16.dipçikmaya ve bununla ilgili metne bakınız

110	tev	tek vuruş
123	ikz	ikiz aksak
124	nçb	nim çember
126	frç	frenkçin
131	şdr	şarkı devr-i revanı
132	nev	nim evsat
133	bkd	bektaşî devr-i revanı
140	dvr	devr-i revan
150	rkn	raksan
161	fer	fer (fer-i muhammes)
162	çfd	çifte düyek
163	nhf	nim hafif
164	nbş	nim berefşan
181	ndv	nim devir
182	dtr	darb-ı türki (türki zarb)
200	fht	fahte
210	dkf	durak evferi
220	hzc	hezec
241	hvi	havî
242	nsk	nim sakil
243	çmb	çember
261	bsd	beste devr-i revanı
262	evs	evsat
281	dvk	devr-i kebîr
282	rml	remel
284	frf	frenğî fer
321	bfş	berefşan
322	mhm	muhammes
329	hff	hafif
481	skl	sakil
482	dby	darbeyn (fer ile muhammes)
561	dby	darbeyn (nimsakil ile berefşan)
562	dry	darbeyn (2 frenğî fer ile 2 devr-i kebîr)
580	dry	darbeyn (3 frenğî fer ile 2 berefşan)
601	zcr	zencir (zincir)
602	dry	darbeyn (devr-i kebîr ile berefşan)
603	dry	darbeyn (2 remel ile 2 muhammes)
604	dry	darbeyn (2 devr-i kebîr ile 2 berefşan)

aksak semai gibi) birleştirilebilir ve hız ayrılığını gösteren bir harfla belirtilebilir:

060s	sengin semai
060y	yürük semai
105a	ağır aksak semai
105s	orta aksak semai
105y	yürük aksak semai (curcuna)

Böylece örneğin çeşitli düyekleri ayırdetmek olanağı doğar. Bununla birlikte önerdiğim kod ve kısaltıların şu durumlarıyla da çalışmaların büyük bölümünde yeterince ayrıntılı ve kullanışlı olduğunu saptamış bulunuyorum.